

АМЕРИКАНЦІ,

ЯКІ ПРИБУЛИ ПЕРШИМИ

Тетяна МАККОЙ, незалежний журналіст США

**Сподіваюся, в Україні ще не забулося це ім'я:
Роберт Пітер Гейл, американський професор...**

**Тоді, серед квітучої весни,
обпаленої чорнобильським смерчем,
воно асоціювалося з соломинкою,
за яку хапається потопуючий**

— Оскільки люди, нагороджені чутками про якусь там аварію на Чорнобильській АЕС і попутно — радіонуклідами на першотравневих демонстраціях, зневірилися в офіційній інформації, і кожен представник Заходу своєю появою на арені постчорнобильської УРСР вселяв оптимізм і надію. Згадаймо тільки, як усім нам було боляче за наших Телятникових і Правиків, як хотілося, щоб з появою знавця своєї справи Гейла трапилося диво, і всі вони піднялися з лікарняних ліжок здоровими за помахом його чарівної палички... Ми молили Бога за них і за своїх дітей, таких незахищених перед невидимим змієгорішником — ізотопом йоду-131... Особисто я, так і не знайшовши в опустілих аптеках міста Яготина, що на Київщині, хоча б пляшечки йоду для своєї дитини (наявність якого в організмі мала б зменшити акумуляцію йоду-131 в тканинах, зокрема щитовидки), шукала якоїсь доброї поради у газетах. Але певний час, замість поради, в радянській пресі превалювали публікації, що мали на меті переконати читача: катастрофічні збої у стосунках з мирним атомом трапляються не тільки в нас, а й у них, "за горбом". У "Известиях", пам'ятаю, цілу сторінку займав матеріал про аварію на АЕС Америки та Англії — наче від того, що в когось теж хата згоріла, нам, погорільцям, мало бути легше. Паралельно тривало одурманювання народу щодо реальної дози випромінювання, на гачок якого ловилися навіть такі блискучі вчені-фізики, як Андрій Сахаров, який у своїх мемуарах пізніше визнав свій промах у сприйнятті на віру газетної інформації: "...Дані рівня радіації, що публікувалися в радянській пресі, дорівнювали одному відсотку чи й менше від реальної цифри..." (Sakharov, Andrei D., Memoirs, Нью-Йорк, Vintage Books, 1992).

І тільки в другій половині травня з газетних сторінок повияло чимось реальним, не підлягаючим сумніву: з Каліфорнії (США) прибув висококваліфікований спеціаліст з трансплантації кісткового мозку професор Роберт Пітер Гейл — насамперед, зарадити потерпілим пожежникам. Звичайно ж, він обпародував годі свої рекомендації, які мали протидіяти впливу радіації на людський організм, в тому числі і дієтичні. До слова, їсти часник, сало і петрушку — це бу-

ло співзвучно не тільки нашому національному характеру, а й гаманцю, і ми дякували йому подумки, що хоч не радив осетрину, артишоки, печінку тріски й інші недоступні всячину.

Тоді якось не думалося про те, чому саме він прибув до СРСР... і як йому вдалося перетнути кордон країни, яка певний час замовчувала чорнобильську подію і не так уже й охоче співпрацювала з навколишнім цивілізованим світом... і що це був свого роду подвиг... Було не до того. Але сьогодні, мало не через чверть століття, саме час згадати їх, представників Західно-

но до проблеми "приборкання мирного атома" Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я й відповідних підрозділів ООН) та приватним візитом давнього приятеля Радянського Союзу Арманда Хаммера. Саме Хаммер використав "свої зв'язки", щоб професор Гейл був допущений до ліжок помираючих у московських лікарнях пожежників-героїв. Уже 17 травня, як мовиться в матеріалах сайту Університету ООН (<http://www.unu.edu>) відомі й шановані на світовій арені гості мали з Михайлом Сергійовичем Горбачовим аудієнцію.

"... Два тижні тому Хаммер став відомим як перший представник не медичного Заходу, який зустрівся з госпіталізованими внаслідок аварії. Супроводжуваний Гейлом, Хаммер відвідав Київську лікарню №14, де лікувалися 259 чорнобильських жертв, і мав бесіду з двома героями, С.Т. Мілжевським та Н.Є. Федоренком — водіями автобусів, які перевозили пожежників і працівників станції одразу ж після вибуху. "Чому Ви це робили?", — Хаммер запитав. "Хтось же повинен..." — відповіли йому. "Чи вчинили б Ви так само, якби довелося знову?". "Звичайно"

Тижневик TIME 11 серпня 1986 року

ХТО Ж ВОНИ ТАКІ, АРМАНД ХАММЕР І РОБЕРТ ПІТЕР ГЕЙЛ?

Особистість Арманда Хаммера, правду кажучи, є дуже суперечливою. У деяких джерелах його малюють як активного прибічника соціалізму, який не нехтував ніякими засобами, аби збагатитися, посилено дбав про саморекламу. В інших його імідж може бути досить симпатичним для тих, хто шанує навіть в опонентові гостре політичне чуття, ідеали гуманізму й соціальної справедливості.

Він походив із сім'ї американських євреїв-соціалістів, яка емігрувала в 1875 році з Одеси. В 1920-их, перебуваючи в Європі, мав шанс зблизитися з В.І. Леніним і, за оцінкою відомого американського політолога й біографа Бертрама Волфа, невдовзі став одним з найбільш близьких до вождя революції. Саме йому Ленін довірив кілька підприємств за періоду НЕПу, і сам Хаммер пізніше претендував навіть на те, що він єдиний на пла-

неті приятелював і з Леніним, і з Рональдом Рейганом — такими поляриями, здавалося б, особистостями. У 1921 році американський підприємець, з якого не спускало ока Федеральне Бюро Розслідувань (ФБР), організує переправу в голодну Росію американського зерна — в обмін на пшшину та кав'яр. Його життя і діяльність досліджувало кілька біографів, і один із них, Едвард Дж. Епштейн, стверджує, що пізніше він успішно розверне в Америці торгівлю конфіскованих у сім'ї Романових та російської аристократії предметів старовини та мистецтва, постачаючи Росії взаємін безневинні, як на перший погляд, пивні бочки. Однак коли з'явився на політичному полі Європи горезвісний передвоєнний пакт Ріббентрона-Молотова, ФБР запідозрило, що бочки могли бути наповнені мексиканською нафтою і призначалися для розбудови армії нацистської Німеччини (Dossier — The Secret History of Armand Hammer, Edward Jay Epstein, 1996).

Втім, у життєписі академіка Сахарова автора Річарда Лорі (Sakharov: a biography, Richard Lourie, University Press of New England, 2002) сказано, що саме цей чоловік допоміг Андрію Дмитровичу, певтомному поборнику людських прав та захиснику "в'язнів совісті", передати список ув'язнених політичних М.С. Горбачову після того, як Сахарову не вдалося цього зробити на банкеті в Кремлі з нагоди форуму 1987-го року з питань позаядерного світу і виживання людства. В іншому авторитетному виданні з історії України, авторство якого належить Полу Р. Магосці — професору Торонтського університету в Канаді та директору Товариства мультинаціональної історії в штаті Онтаріо, Арманд Хаммер згадується як людина, якою сучасна Україна має пишатися: "Хаммера найбільше тішив той факт, що в 1986 році, 65 років після свого першого візиту до Радянського Союзу, він дістав можливість повернутися туди по свіжих слідах ядерної аварії в Чорнобилі, щоб допомогти, як він висловився, Russians" (The History of Ukraine, Paul Robert Magosci, University of Washington Press, 1998).

Та як би нам його не малювали, важливо, що цей чоловік вибрав далеко не найкращий час для того, щоб просто відвідати давніх приятелів по Комін-

терну і бізнесу – Russians: якщо на західному березі США, де в Лос-Анджелесі була зосереджена його нафтова компанія Occidental Petroleum, дозиметри показували хоч і високі, але все-таки не перевищуючі допустимих норм цифри, то нічого було й сподіватися, що в Києві та самому Чорнобилі ті цифри будуть такі ж заспокійливі. Тижденьк TIME писав 11 серпня 1986 року: "...Два тижні тому Хаммер став відомим як перший представник пемедичного Заходу, який зустрівся з госпіталізованими внаслідок аварії. Супроводжуваний Гейлом, Хаммер відвідав Київську лікарню №14, де лікувалися 259 чорнобильських жертв, і мав бесіду з двома героями, С.Т. Мілжевським та Н.С. Федоренком – водіями автобусів, які перевозили пожежників і працівників станції одразу ж після вибуху. "Чому Ви це робили?", – Хаммер запитав. "Хтось же повинен..." – відповіли йому. "Чи вчинили б Ви так само, якби довелося знову?". "Звичайно". Хаммеру також була представлена В. Д. Дзюпко, яка гостювала саме в дочки на момент аварії. Опісля Хаммер і Гейл вчинили пизьковисотний політ над зруйнованим реактором та ближніми покинутими селами. "Це було моторошне видовище, – сказав Хаммер. – Якби ті, хто вважає, що атомна війна може бути виграна, могли побачити те, що побачив я..."

На той час Роберт Пітер Гейл був провідним спеціалістом з лейкемії та апластичної анемії медичного центру Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі. Разом з колегами він працював над молекулярною біологією та імунологією лейкемії, вів клінічні дослідження з трансплантації кісткового мозку, серцевинною яких було постійне вдосконалення лікувальної стратегії. Очолював науково-консультативну комісію Міжнародного центру дослідження трансплантації крові та кісткового мозку. З Хаммером його пов'язувала спільна участь у започаткованому філантропом Центрі інтенсивного вивчення атомної енергії та здоров'я. Відданий справі, якою займався, він без вагань згодився допомогти потерпілим від аварії на ЧАЕС. Тих, хто одержав найвищу дозу радіації, лікували в клініці № 6 Москви. Американська преса вела хроніку гуманітарної місії Роберта П. Гейла, практикуючи телефонні інтерв'ю з ним та його радянськими колегами, зокрема лікарем Анжеліною Гусковою. Остання відзначала високий професіоналізм Гейла, зауважуючи водночас, що американцям є чому повчитися і в радянських лікарів – хоча б і діагностувати дозу радіації, одержаної пацієнтом (New York Times, 30 травня 1986 р.). У своїй книзі про Чорнобиль (Final Warning: The legacy of Chernobyl, Warner Brothers, NY, 1988 р.) Роберт П. Гейл також торкається цієї теми – з притаманним йому аналітичним баченням ситуації: радянські лікарі "накопили стільки інформації (в методах лікування) напередодні Чорнобиля", що залишалося тільки здогадуватися про напруження пими певного досвіду під час минулих ядерних аварій, прихованих від Заходу. Та скільки ерудитів і професіоналів ХХ століття не мудрувало б у палатах лікарні № 6 тієї весни, вони виявилися безсилами перед динозавром мирного атома: пожежники вмирали і вмирали... Згідно з даними вебсайту Комісії ядерного контролю США (<http://www.nrc.gov>), із 134-ох чоловік, яких доправили в Москву з тяжким радіаційним опроміненням, 28 померли протягом 4-ох наступних після аварії місяців. З 13-ти, яких оперував

професор Гейл, вижило тільки двоє. Що саме собою, без ніяких дозиметрів, мало свідчити: рівень радіації був таки небезпечним для життя, хоч як не старалися в СРСР перекопати населення в протилежному. До Чорнобиля найбільшою аварією на АЕС світу вважалася аварія 1979 року на Трьохмильному острові, що в штаті Пенсильванія, США. Тоді обійшлося без людських жертв, середня доза була нижча від дози сеансу рентгенотерапії в лікарні (6 мілірем), максимальна ж індивідуальна доза не перевищувала 100 мілірем і не викликала стільки тривоги, як викид радіації в атмосферу під час випробувальних вибухів у Невалі протягом 1950-1957 років. Отож залишається тільки здогадуватися, у що обійшлося доктору Гейлу зіткнення лицем до лица з тодішньою чорнобильською реальністю...

Він, автор більш, ніж 800 наукових статей і 20-ти книжок, викладе потім свої враження в двох книгах чорнобильської тематики. За однією з них,

"Це було моторошне видовище, – сказав Хаммер. – Якби ті, хто вважає, що атомна війна може бути виграна, могли побачити те, що побачив я..."

згаданою вище, знято в 1991 році фільм – "Чорнобиль: останнє застереження", де відтворено візит Хаммера і Гейла (актор Джон Войт) до СРСР у 1986 р. А взагалі-то образ Гейла відтворено кіномитцями ще в двох стрічках – "Товстун і малюк" (актор Пол Ньюман) та "Місто задоволен" (актор Патрик Свейзі). Хоча в популярній кінострічці "Відчайдушні домогосподарки" ви не знайдете ні Гейла, ні Арманда Хаммера, зате зайнятий там актор Армі Хаммер – внук знаменитого промисловця-філантропа.

За перебування в СРСР чорної весни 1986 року американський професор не тільки взяв на свої плечі лідерство в інтенсивному лікувальному процесі, а й виступив ініціатором довгострокових спостережень над здоров'ям потерпілих та вивченням наслідків опромінення. До цього було задіяно 100 вчених, зокрема із США, Ізраїлю, Німеччини, Японії, Італії (за фінансової підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я та МАГАТЄ). На сайті Medline, що є міжнародною медично-інформативною системою в глобальній мережі

ж, представлено тисячі наукових праць, присвячених реальним медичним наслідкам та потенційним ефектам радіаційного впливу. Звичайно ж, є серед тих статей і праці Роберта П. Гейла, який не уявляє свого життя без інтересу до радіаційної біології. Зокрема, вчений глибоко переймається пошуком та випробуванням нової терапії ракових захворювань.

Вони з Хаммером дали поштовах ще одному доброму началу – встановленню довірливих стосунків СРСР і США за непростих обставин трагедії та демократичних процесів, що перебували в своєму зародку. Услід за ними потяглися до колишньої імперії зла екологічні групи, наукові дослідники, індивідуальні експерти, не кажучи вже про адміністратора ООН допомоги. Громадська активістка з Каліфорнії (США) Фаїна Лезнік, скажімо, побувавши в Україні, доклала старань до створення Міжнародної дитячої благодійницької фундації (ICCF) – з програмою "Діти Чорнобиля". Окрім того, що фундація забезпечила близько 40 тош гуманітарної допомоги (ліки, дитя-

хоча б кілька: Президентська нагорода, премія миру Олендера, премія Еммі (що є телевізійним еквівалентом Academy Award в кіномаграфії США – так званого Оскара, Grammy Award в музиці та Tony Award в сценічній творчості). Своєю Еммі Гейл одержав за участь в телевізійній передачі "60 хвилин", присвяченій чорнобильській темі. Не менше нагород і в перепевненого дипломата і філантропа Арманда Хаммера, серед яких є й орден Дружби народів СРСР.

Сьогодні, мабуть, немає в Україні боліснішої від Чорнобиля теми. Вже й ЧАЕС десять років як зупинено, і період розвитку ракових пухлин, спричинених опроміненням, мигун у 1996 році, і прогнозування повального дефектного дітонародження себе не виправдало, і сама екосистема навколо ЧАЕС нагадує швидше дендронарк, ніж мертву пустелю, а він, чорнобильський страх, ще живий. Люди бояться захворіти на рак, не хочуть народжувати дітей, не вірять лікарям, які вперто не визнають залежності хвороби від Чорнобильської аварії... Що їм порадиш би давній знайомий – американець Гейл, який глибоко досліджує залежність між стресом, імунітетом і раком? Більш усього, позбавитися так званих факторів ризику – надмірної ваги, високого тиску, куріння та алкоголізму, незбалансованого харчування, фізичної пасивності – та навчитися протистояти стресам. Це не тільки додасть здоров'я, а й створить яснішу картину при встановленні діагнозу лікарями. (Втім, проблема має вирішуватися в комплексі, на рівні державної політики оздоровлення... А про яке оздоровлення може бути мова, коли в ковбасу, яка сама собою не є здоровим продуктом, пахнуть соєю, яка небажана в м'ясі тих, хто страждає цитовидкою?!). Ще в 2005 році у звіті восьми агенцій ООН про довгостроковий вплив Чорнобильської аварії на здоров'я та навколишнє середовище (який акумулює, треба думати, й науковий доробок професора Роберта П. Гейла) було визнано такий факт: оскільки переважна частина жителів уражених територій та ліквідаторів одержала низькі дози у порівнянні з природним радіоактивним фоном, найзначимішою проблемою, породженою аварією, є психічне здоров'я людей, травмованих примусовим переміщенням і боязню захворіти на рак, та нездоровий спосіб життя, зокрема широко поширений серед чорнобильців алкоголізм (Washington Post, 6 вересня 2005 р.). Що дійсно викликає в науковців тривогу – так це четвертий реактор, який вимагає надійного укриття. 28 іноземних держав, згідно того ж звіту ООН, дали згоду на виділення понад 750 мільйонів доларів на будівництво нового укриття для четвертого реактора, і хочеться вірити, що обіцяна стала арка здійметься-таки одного дня в небо, символізуючи собою стабільність на 100 пайближчих років.

У професора Гейла з'явиться в такому разі приємна нагода знову відвідати Україну. Цього разу вже без Арманда Хаммера, який помер в 1990 році на 92-ому році життя... Помер, між іншим, від раку кісткового мозку.

Портретний знімок
Р.П. Гейла з сайту
<http://robertgalemd.com>

